

Ludvik Bartelj, filozof globinskega razuma

BOJAN ŽALEC

Univerza v Ljubljani,
Filozofska fakulteta,
Oddelek za filozofijo,
Aškerčeva 2,
SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Članek v zgoščeni obliki predstavi življenje, delo in nekatere glavne zamisli oz. dognanja slovenskega filozofa Ludvika Bartelja (roj. 1913). Bartelj je poleg magistrskega dela izdal deset knjig (vse v samozaložbi). Kljub temu je v slovenskem, kaj šele širšem prostoru njegovo delo skorajda neznano, je pa res, da se položaj v zadnjih letih izboljšuje. Barteljeva filozofija ima dve korenini: filozofijo Franceta Veberja in sholastiko. Bartelj je edini zvesti nadaljevalec in razvijalec Veberove filozofije. Osrednje mesto v Barteljevi filozofiji zavzema globinski razum. Globinski razum je zmožnost duha, s katero ta zre stvarne bitnosti izkustvenega sveta, zre njihovo bistvo. Na tej podlagi v perifernem razumu nastajajo zastopniške stvarnosti, ki jih globinski razum razčlenjuje. Tretja duhovna zmožnost je domišljija, ki iz zastopniških stvarnosti oblikuje nove tvorbe, ki jim v stvarnosti nič ne ustreza. Globinski razum zre tudi Prastvarnost, Boga kot etično Pravrednoto, ki daje vsem etičnim vrednotam vsebino, je torej Svetost. Bartelj je razvil celotno filozofijo, za katero je značilen psihološki pristop v smislu analitične oz. globinske psihologije.

Ključne besede: Ludvik Bartelj, predmetnostna filozofija, sholastika, globinski razum, periferni razum, religija, Bog

ABSTRACT

LUDVIK BARTELIJ, PHILOSOPHER OF THE DEPTH REASON

The article in a condensed way presents life, work and some main ideas of a Slovene philosopher Ludvik Bartelj (born 1913). Bartelj has published ten books (all published by the author). Despite this fact his work is in Slovenia, not to mention the places abroad, almost entirely unknown, but we must notice that things are going a little better in the last years. Bartelj's philosophy has two roots: the first is the so-called object philosophy of the most important Slovene philosopher educated in Graz under Meinong, France Veber (1890-1975). Bartelj is the only true continuator and developer of Veber's philosophy. The central place in Bartelj's philosophy is occupied by a depth reason (maybe a better word would be "intellect" (in the sense of scholastic philosophy) instead of "reason". The depth reason is a capacity of mind, by means of which it intuitively (in the sense

of immediate grasping, immediate presentation, "seeing") real entities of the empirical world and their essences. On virtue of that in the peripheral reason representing realities come into existence, which are analyzed by the depth reason. The third capacity of mind is fantasy which from the representing realities builds new complexes to which nothing corresponds in the real world. The depth reason intuitively also the Proto-Reality, God as an ethical Proto-Value, which gives to all ethical values their content, eo ipso it is Sanctity. Bartelj has developed a complete philosophy which is characterised by psychological approach in the sense of analytical or depth psychology respectively.

Key words: Ludvik Bartelj, object philosophy, scholastics, depth reason, peripheral reason, religion, God

Dr. Ludvik Bartelj je lani praznoval devetdesetletnico. Čeprav je po izobrazbi doktor teologije, se je v zgodovino slovenske vede in kulture zapisal kot filozof. Rodil se je 7. avgusta 1913 v kmečki družini v Mirni Peči na Dolenjskem. Mati je kmalu umrla in Bartlju je ostal en brat iz prve družine ter polbrati in polsestre iz drugega očetovega zakona. Po maturi na novomeški gimnaziji se je 1932. vpisal na Teološko fakulteto v Ljubljani. Že kot gimnazijec je prebiral filozofska besedila, in to predvsem tista, ki jih je napisal po mnogočem najpomembnejši slovenski filozof France Veber (1890-1975). V študijskem letu 1941/42 je začel študirati filozofijo na ljubljanski Filozofski fakulteti, kjer je predaval Veber, ki je Bartlja tudi spodbudil k fakultetnemu študiju zadevne vede. Študij je Bartelj 1946. uspešno zaključil pri Vebrovih naslednikih, med katerimi je bila dr. Alma Sodnikova, za katero mi je dejal, da je bila strašno dober človek in da mu je pomagala če je le mogla. Zaradi novega položaja po vojni Bartelj ni mogel nadaljevati študija filozofije, čeprav si je to želel in bi to, kot mi je dejal, v normalnih razmerah gotovo storil. Tudi zato, ker ni želel spravljal v težave predavateljev na fakulteti. Takrat je bil že posvečen v duhovnika (4. julija 1937). Najprej je bil kaplan v Dolah pri Litiji, potem pa je od začetka vojne služboval v Kočevju. Zaradi oddaljenosti od Ljubljane ni mogel redno obiskovati predavanj na Filozofski fakulteti, je pa redno opravljal izpite. 1947. je šel nazaj na Dole, kjer ga je medse sprejela prijazna družina iz tega kraja. Od 1948. slušbuje na Dolah kot župnik. Še danes redno mašuje in opravlja svoje dolžnosti. Gospa Ani Avbelj iz Dol mi je dejala, da tudi še bere, le da mu mora črke na računalniku povečati njen sin. Da je to res, sem se prepričal ob lastnem obisku pri njem (1. maja 2002), ko je za krajši čas potegnil iz predala knjigo in bral.

Ludvik Bartelj je zelo skromen človek, od katerega se človek uči kreposti molče, že tako, da je v njegovi bližini. Vse, kar je imel, je vložil v knjige in v lepo cerkev Marijinega vnebovzeta na Dolah, ki jo med drugim krasijo umetniško globoke lesene plastike Staneta Jarma. Na cerkev je gospod doktor nedvomno ponosen. Ludvik Bartelj je sicer samosvoj človek. Večkrat mi je v razgovoru poudaril, da se nikoli ni nikomur dobrikal ali prilizoval, kar je gotovo res. Zapisal je, da je človek neposredno odgovoren samo Bogu, in to trditev je v svojem življenju nedvomno živel. Bartelj je doktorsko diplomo Teološke fakultete v Ljubljani prejel 1973. in je na tej ustanovi nekaj časa tudi predaval. Takrat ni predaval svoje filozofije, ampak snov, predpisano po učnem načrtu. Eden od slušateljev ga je opisal kot predavatelja, pri katerem si dobil vtis, da je vse nekako mirno, umirjeno. Drugi je bil zelo kritičen: "Čisto brez karizme." Kot disertacija je bilo priznано njegovo prvo knjižno delo, Realni temelji izkustvenega sveta je Bog, s podnaslovom Predmetna teorija razširi svoje področje na istinite, realne predmete

izkustvenega sveta (Ljubljana: 1967). Kot člani komisije so na doktorski diplomski zbirali Josephus Pogačnik, Marianus Smolik in Antonius Trstenjak.

Bartelj je začel pisati relativno pozno. Njegova magistrska naloga na ljubljanski Teološki fakulteti z naslovom *Primerjava Kristusovega in Mohamedovega nauka* nosi letnico 1960, svojo prvo knjigo pa je izdal, ko mu je bilo štiriinpetdeset let. Sledilo ji je še devet knjig: *Človek-svet-Bog* (1970), *Globinski razum in prastvarnost* (1983) in v istem letu *Globinski razum in stvarnost, nato Ontologika - analitika in kritika* (1987), *Globinska psihologija religije*, v dveh delih, (1992), *Ontofilozofija* (1994), *Psihologija kulture in civilizacije* (1997). Lani je priobčil tanko knjižico *Kaj je človek*, ki predstavlja nekakšen rezime njegovega filozofskega ustvarjanja. 1972. je izdal knjigo z naslovom *Dela dr. Franceta Vebra*, prikazi in ocene njegovih del ter razprave o njegovi filozofiji (bibliografija). V njej najdemo bibliografijo Vebrovih lastnih besedil in spisov besedil o Vebrovi filozofiji, ki predstavlja izredno vredno delo za zgodovino slovenske filozofije in zelo pomemben pripomoček za proučevanje recepcije in vpliva Vebrove filozofije, ki ga do sedaj ni sestavil niti dopolnil še nihče drug. Bartelj je vse svoje knjige izdal v samozaložbi. Objavil je tudi štiri filozofske članke: v *Bogoslovnem vestniku* je objavil besedilo ob Vebrovi osemdesetletnici¹ ter recenzijo zbornika *Vom Gegenstand zum Sein*² <Od predmeta k biti>, ki je posvečen Vebrovi filozofiji: uredil ga je Anton Trstenjak, izdal pa 1972. v Münchnu, Vebrov doktorand Rudolf Trofenik. 1995. sta v reviji *Tretji dan* izšli dve Bartljevi besedili,³ v katerih je pojasnjeval nekatere osrednje konstituentne svoje filozofije: globinski razum, periferni razum ter domišljijo. Bartelj je dejal, da je vsa svoja dela napisal z relativno lahkoto, in lahko bi dejali, da je njegov navdih prišel razmeroma pozno, vendar je bil zelo ploden in ni več ugasnil.

Bartljeva filozofija je zaenkrat žal malo znana. Od starejših vidnejših mislecev je poleg Vebra, ki je prvi dve Bartljevi knjigi uvedel s spremnimi besedili, nekatera njegova dela podrobneje poznal verjetno še Anton Trstenjak. Nekateri so bolj ko ne odklonilno reagirali na njegova izvajanja: ob Bartljevi prvi knjigi, v kateri je, izhajajoč iz Vebrovih petih dokazov za dejansko sui generis bitnost Boga iz Vebrove Knjige o Bogu (1934), navedel več kot dvajset dokazov za Boga, je npr. Janez Janžekovič, ki je sicer napisal zelo dobre spise o Vebrovi filozofiji,⁴ dejal, da gre za inflacijo dokazov za Boga, in se z Bartljevimi deli ni več natančneje ukvarjal. Toda, resnica je hči časa in stvari se vendarle premikajo na bolje. Tako je lani julija na Rebrci pri Železni kaplji na Koroškem potekal dvodnevni simpozij o Bartljevi filozofiji, ki ga je ob podpori slovenskih katoliških organizacij organiziral mag. Vinko Ošlak, na njem pa so dejavno sodelovali dr. Jože Hlebiš, prof. dr. Matjaž Potrč, dr. Tanja Pihlar in pisec pričujočega besedila, ki skorajda izčrpajo krog tistih, ki so doslej pisali o Bartlju. Bartelj je bil na predlog pokojnega profesorja dr. Franeta Jermana uvrščen v dodatni, šestnajsti zvezek *Enciklopedije Slovenije*, drugo leto pa izide tudi rebrški zbornik o njem.

¹ "Osemdesetletnica dr. Franceta Vebra. In honorem dr. Francisci Veber octogenarii." V: *Bogoslovni vestnik* 30, št. 3-4, 1970, str. 255-261.

² "Vom Gegenstand zum Sein. Von Meinong zu Weber. In honorem Francisci Weber, octogenarii. Verlag: Dr. Rudolf Trofenik - München 1972, str. 367." V: *Bogoslovni vestnik* 33, št. 4, 1972, str. 357-358.

³ "Ali more biti med globinskim razumom in njegovim spoznanjem ter perifernim razumom protislovje?" V: *Tretji dan* 24, št. 5, 1995, str. 20 in "Globinski razum, periferni razum in domišljija", v isti številki iste revije, str. 23-24.

⁴ Prim. B. Žalec, "Na splošno o Janžekovičevih spisih o Vebrovi filozofiji in njegovem vrednotenju le-te." V: *Filozof Janez Janžekovič. Mislec in kolešja ideologij*, ur. J. Juhant in V. Potočnik, Družina/Teološka fakulteta, Ljubljana, 2002, str. 177-191.

Barteljevo filozofijo zaznamuje opisno analitični psihološki pristop, v osrčju katerega je globinska obravnava človekovega doživljanja. Bartelj tako kot Veber psihologijo, predvsem v smislu opisne in analitične globinske psihologije, če hočete v smislu filozofske psihologije, vsekakor ne v smislu kakšne psihometrije ali kakšne podobno merilno oz. kvantitativno osnovane vede, uvršča med filozofske panoge in pri njem psihologija v orisanem smislu zavzema osrednje mesto. Vendar vsa ta analiza temelji na globinskem razumu, zato ne teče v prazno in ni slepa. Zgodovinsko gledano ima njegova filozofija dve glavni korenini: Vebrovo filozofijo in sholastiko. Nekatera svoja dela je posvetil Vebru in Alešu Ušeničniku, za njima pa od slovenskih filozofov morda največkrat omenja Ceneta Logarja, ki je prav tako trinajsti letnik rojstva. Bartelj je svojo lastno filozofijo ustvarjal tako, da je gradil na temeljih Vebrovih dognanj, sholastika pa mu je po njegovih lastnih besedah služila predvsem kot korekcija oziroma kot varuhinja, da ne bi zašel na stranpot.

Predstavitev njegove filozofije lahko začnemo z njegovo teorijo spoznanja in predmetov le-tega. Spoznanje je po Bartlju četverno, njegovi predmeti pa so vidiki oziroma komponente stvarnosti. Ti svojo vsebino dobivajo od Prastvarnosti, ki je Bog. Četvernost spoznavanja tvorijo⁵: 1. čutno spoznanje; 2. globinski razum; 3. periferni ali po slovensko obodni razum; 4. čustva. Predmet čutnega spoznanja so kvalitete stvarnosti in predmet čustev vrednote. Središče in temelj Bartljevega pogleda predstavlja njegova zamisel o globinskem razumu, katere predhodnik je Vebrovo odkritje posebne plati našega neposrednega doživljanja stvarnosti, ki jo je le-ta imenoval zadevanje stvarnosti. Bartelj šteje Vebrovo odkritje zadevanja za enega najpomembnejših dosežkov v zgodovini filozofije. Globinski razum je zmožnost duha, s katero ta zre stvarne bitnosti izkustvenega sveta, zre njihovo bistvo. Na tej podlagi v perifernem razumu nastajajo zastopniške stvarnosti, ki jih globinski razum razčlenjuje. Tretja duhovna zmožnost je domišljija, ki iz zastopniških stvarnosti oblikuje nove tvorbe, ki jim v stvarnosti nič ne ustreza. Globinski razum zre tudi Prastvarnost, Boga kot etično Pravrednoto, ki daje vsem etičnim vrednotam vsebino, je torej Svetost.

Od sholastike je Bartelj prevzel pojme, kot so *tvar*, *podstat*, *pritike*, *kajstvo*. Bartelj je v svojih delih sicer natančen opisovalec in analitik, vendar mu nikoli ne gre za analizo samo, ampak je le-ta vpeta v njegovo filozofsko dejavnost, ki jo vodi globinski razum. Zato bo najbolje, da si te pojme v Bartljevi filozofiji razjasnimo skozi njegovo uporabo le-teh, npr. pri obravnavi živega bitja.⁶ Počelo, po katerem je kako živo bitje živo, je življenjsko počelo. To počelo je neka samodejavnost. Vitalni princip je pri rastlinah in živalih pritika, ki prešinja vso podstat. Ravno po življenjskem počelu je čebela čebela ali lipa lipa. Življenjsko počelo je kajstvo, bistvo živega bitja. Je podstatni dej, podstatni lik, forma substantialis živega bitja. Vendarle je življenjsko počelo pri rastlinah in živalih pripadnostne ali s tujko akcidentalne narave, saj premine, ko rastlina ali žival umre. Tako živalsko kot rastlinsko počelo je pripadnost, pritika na tvorni podstat, po kateri rastlina ali žival dobiva svoje kajstvo. Življenjsko počelo človeka je njegov jaz. Njegovo naravo najbolje dojamemo iz njegovega spoznavanja. To karakterizira globinski razum. Ta zre kajstva stvari in hkrati svoj lastni jaz. Jaz je nesnoven, nematerialen. Čutenje lahko izhaja le iz telesa, to pa ne more biti ne zgolj telesno ne zgolj duševno. Čutenje zahteva en subjekt, ki je hkrati telesen in duševen. V človeku je le ena duša: duša je bitno ena, a dejavno trojna: je oblikovni in vitalni princip, počelo telesa, kakor v rastlinah, je počelo čutenja in je duh, počelo umskega spoznanja in

⁵ Prim. L. Bartelj, *Človek-svet-Bog*, Ljubljana 1970, str. 15.

⁶ Prim. L. Bartelj, *Psihologija kulture in civilizacije*, Ljubljana 1997.

svobodnega hotenja. Zaradi svobodnega hotenja, volje, smo ljudje odgovorni. Duša je duhovna podstat, ima globinski razum. Telesna podstat in duhovna podstat sta tesno združeni. Duhovna podstat človeka je podstatni dej njegovnega telesa. Duh ni pripadnostne, ampak podstatne narave. Duhovna podstat prešinja telo in vodi njegov razvoj. Duhovna stvarnost nima delov, je enovita in nesmrtna. Ima gon po nesmrtnosti, gon po večnem življenju. Globinski razum zadeva na to težnjo. Ta gon se prenaša tudi v telesno stvarnost. Globinski razum zre svojo pogojenost in iz tega lahko sklepa na duhovno, nepogojeno prastvarnost, ki mu je podelila duhovnost. Za Bartlja je tako kot za Vebra s filozofskega vidika značilna postulativna pot do Boga: iz kakega dejstva, dejanske stvari ali bitja sklepa na Boga. Ne začne z vprašanjem, ali je Bog, ampak s hotenjem, doumeti zadevno bitnost. Bog je sui generis bitje, ki ga ob določenem dejstvu moramo sprejeti, moramo postulirati, če naj to dejstvo ne ostane brez utemeljitve, nepojasnjeno, neumeto, zavito v temo. Vesoljstvo je ustvaril Bog in svet je človeku dan samo v uporabo. Človek je na zemlji sodelavec Boga.

Funkcija globinskega razuma je zrenje in ugotavljanje, funkcija obodnega razuma pa dokazovanje in izvajanje. Npr. velik del matematike pripada perifernemu razumu. Fantazija je izvir zmot, kakršna je po Bartlju npr. panteizem. Zastopniški predmeti, ki nastajajo v perifernem razumu, so pojmi. Pojmi nepopolno izražajo tisto, kar zre globinski razum. Pri Bartljevem globinskem razumu gre v veliki meri za tisto, kar so sholastiki imenovali intellectus, za razliko od ratio, in to dvojico je slovenska filozofska tradicija slovenila kot um in razum. V duhu slovenskega tradicionalnega filozofskega izrazoslovja bi bilo potemtakem morda bolje kot globinski razum reči globinski um. Po Bartlju vse niti vesoljstva vodijo k Prastvarnosti, k Bogu in obravnava religije zavzema v njegovem opusu osrednje mesto. Temelj človekove religioznosti je globinski razum. Bartelj razlikuje med vero v smislu fides in religijo v smislu religio.⁷ Prva je stvar periferne sprejemanja dejstev, druga je stvar globinskega razuma. Ko globinski razum zre pogojenost sebe in vesoljstva in iz tega sklepa na Boga, gre za naravno religijo. Naravna religija se dopolni z nadnaravno religijo, pri kateri gre za razodetje in je zapisana v Svetem pismu. Po Bartlju je naša dolžnost poslušati razodetje. Ker je bistvo človeka globinski razum, človek religije pravzaprav ne more izgubiti, tudi če se deklarira kot ateist, razen če ne izgubi ali, bolje rečeno, zataji tisto, kar je v njem najbolj človeškega, se pravi globinski razum, ali, kot pravi Bartelj, razen če ne izgubi samega sebe.⁸ Ko globinski razum zre pogojenost vsega, posredno prihaja do Prastvarnosti, z molitvijo pa je človek v neposrednem stiku z Bogom. Kdor moli, ve da je Bog, je zapisal Bartelj. Molitev je brezpojmovna in je stvar globinskega razuma. Zato je molitev v vseh časih in prostorih v bistvu enaka. Čaščenje pa je obodno doživljanje, zato se razlikuje od kulture do kulture.⁹ Kultura je po Bartlju gojenje, in sicer gojenje vrednot oziroma gojenje zmožnosti v človeku za dojemanje teh vrednot. Ena od vrednot je tudi Bartljeva filozofija. Naša naloga je, da jo negujemo. Naj bo ta prispevek delček v izpolnjevanju te naloge in hkrati skromen hommage filozofu ob njegovem visokem jubileju.

⁷ Prim. L. Bartelj, *Človek-svet-Bog*, n. izd., str. 16.

⁸ Prim. L. Bartelj, n. d., str. 180.

⁹ Prim. L. Bartelj, n. d., str. 9.

Literatura

Bartelj L. (1970), *Človek-svet-Bog*, Ljubljana.

Bartelj L. (1997), *Psihologija kulture in civilizacije*, Ljubljana.

Bartelj L. (1970), "Osemdesetletnica dr. Franceta Vebera. In honorem dr. Francisci Veber octogenarii." V: Bogoslovni vestnik 30, št. 3-4, str. 255-261.

Bartelj L. (1972), "Vom Gegenstand zum Sein. Von Meinong zu Weber. In honorem Francisci Weber, octogenarii. Verlag: Dr. Rudolf Trofenik – München 1972, str. 367." V: Bogoslovni vestnik 33, št. 4, str. 357-358.

Bartelj L. ("Ali more biti med globinskim razumom in njegovim spoznanjem ter perifernim razumom protislovje?" V: Tretji dan 24, št. 5, 1995, str. 20 in "Globinski razum, periferni razum in domišljija", Bogoslovni vestnik 33, št. 4, str. 23-24.

Žalec B. (2002) "Na splošno o Janžekovičevih spisih o Vebrovi filozofiji in njegovem vrednotenju le-te." V: *Filozof Janez Janžekovič. Mislec in kolesja ideologij*, ur. J. Juhant in V. Potočnik, Družina/Teološka fakulteta, Ljubljana, str. 177-191.